

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ve TÜRKİYE PERSPEKTİFİ

Doç. Dr. Mustafa TALAS*

ÖZ: Küreselleşme çağı denilen günümüzde sivil toplum örgütleri toplumları yönlendiren, çalıştıran emel faktör olarak düşünülmektedir.

Neo liberal politikalar ile sivil toplum ya da hükümet dışı organizasyonlar daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Dünyadaki bu gelişmeden doğal olarak Türkiye de etkilenmiştir. Fakat Türkiye’de sivil toplum kuruluşları (STK) gelişmiş ve sanayileşmiş toplumlardaki etkinlik düzeyine sahip değildir. Gelişmiş toplumlarda STK’lar toplumda itici güç olarak önemli bir role sahiptir. Türkiye’de, STK’ların yapısının ya zayıf ya da dış ilişkiler sistemine bağımlı olması gerçeğinden dolayı, durumun bu şekilde olduğu söylenemez.

Türkiye’de dünyadaki STK algısına uygun olan STK’lar, TEMA, TUSİAD ve MUSIAD gibi bir iki tane çevre örgütü ve bir iki tane iş adamı derneğinden ibarettir. Bunların dışındakiler güçsüz finansal yapıya sahiptir. Bu sebeple bu geriye kalan STK’lar dışarıdan kolaylıkla yönlendirilebilmektedirler. Vakit geçirilmeden Türkiye’de de gücü bağımsızlığına olan STK’ların yaygınlaştırılması ile ilgili teşvik ve yönlendirmeler yapılmalıdır. Günümüzün gerçekten sivil toplum çağı olması olgusundan dolayı gerçeklere kayıtsız kalınmaması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: sivil, sivil toplum, sivil toplum kuruluşları, sivil toplum ve Türkiye

Non Governmental Organizations and the Perspectives of Turkey

ABSTRACT: It is thought that non governmental organizations can be regarded as the basic element that forms the societies in the era of so-called globalization today.

Civil society or non governmental organizations has mostly started to come into prominence with neo liberal politics. Turkey has also been affected from this situation in the world. But civil society organizations (CSOs) have not been effective than improved and industrialized societies. CSO in developed societies has been important role as driving force in society. It cannot said that situation would be like this in Turkey

---

* Niğde Üni. Eğt. Fak. İlköğretim Böl. mtalas44@hotmail.com

due to the fact that the structure of CSOs either weak or dependent of foreign affairs.

NGOs which are suitable for the perception of NGOs in the world has been composed of a few ecology organizations and a few businessman societies such as TEMA, TUSIAD The ones apart from these have financial difficulties. For this reason these NGOs can be guided by external forces easily. It is a must that those NGOs would be powered for the independence of its functions in Turkey. It is necessary to consider the fact that the period that we are in is the era of NGOs therefore; a serious consideration must be taken as measure.

Key Words: civil, civil society, civil society organizations, non governmental organization, civil society and Turkey

Giriş

Amaç, Kapsam, Materyal ve Metod

Bu çalışmada, dünyaya yeniden yön veren yeni liberalizmin en önemli temel araçlarından biri olan sivil toplum kuruluşlarının çağdaş toplumlarda ve Türkiye'deki özelliklerinin izahı yapılacaktır.

Devlet örgütü dışında, birtakım siyasal, kültürel, ekonomik ve sosyal faaliyetleri yürüten gönüllü kuruluşlara sivil toplum adı verilmektedir (Kalaycıoğlu 1998: 111-114).

Son dönemlerdeki ilginç değişimi yansıtan sivil toplum olgusu, ekonomiden politikaya, kültürden sosyal hayatın bütün yönlerine kadar geniş bir yayılma alanına sahip olmaya başlamıştır. Bu sebeple, artık, herkesin olayları daha iyi algılayabilmek için, devlet dışı sosyal organizasyonlar olarak da ifade edilebilecek olan sivil örgütlenmeleri dikkate alması gerekmektedir. Bu gerekliliğin sosyolojik analizler için de geçerli olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Dünyadaki yeni gerçekler (Drucker 2000), sivil toplum örgütlerinin; finans kuruluşları, çok uluslu şirketler ve medya ile beraber en önemli güç kaynaklarından biri olduğunu ortaya koymaktadır (Canbolat 2002: 9). Öyle ki, günümüzde, sivil toplum örgütleri, iktidarları belirleyecek ve hatta onların devamlılığını sağlayacak faktörlerden biri olarak rol oynamaktadırlar. Bu gerçekten dolayı, resmi ve gayri resmi platformlarda daha fazla ciddiye alınmaktadır.

Günümüz dünyasında sivil örgütlenmeler, iktidarlar ile güç paylaşan rollere sahip oldukları gibi, yeşil örtü kampanyası, hayvanları koruma kampanyası, Avrupa Birliği projeleri, sokak çocuklarını koruma projeleri vs. gibi çok yönlü projeler ile de sahneye çıkabilmektedirler.

Özet olarak, demokratik, katılımcı, kimlikleri tanıyıcı, fikirleri ko-
nuşturup müzakere ettirici bir dünyanın teminatı olan sivil toplum, top-

lumsal hayatta çok önemli rol ve fonksiyonlara sahiptir (Keyman 2004a: 1).

Sivil örgütlenmenin esasında dostluk, arkadaşlık, birlikte bir şeyler başarma duygusu, kolektiflik ve insanların gönüllü olarak bir araya gelip bir şeyler yapmaya çalışması gibi etkenler vardır. Bir sinerji ve güç birliği duygusunu içeren “sivil toplum, insanların tek tek yapamadıkları şeyleri beraber yapması anlamına gelen bir şey. O anlamda, sivil toplum, bir birlikteliği, gönüllülüğü, dayanışmayı temsil ediyor” (Keyman 2004a: 2-3). Bu sebeple, bu tür kuruluşlar, büyük oranda, faydacı ve paracı olmaksızın çok dayanışmacı, gönüllü ve idealist çalışma yapabilecek insanlardan kadro kurmaktadır (Werker-Ahmed 2007: 7). Çünkü altından kalkılabilemesi güç olan işleri başarmak için bu bir zorunluluktur.

Sonuç olarak, günümüzde, dünyanın çok önemli olgularından birinin de sivil toplum örgütleri olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Çünkü, günümüz dünyasında yaşanan durumların simgesel ismi olan küreselleşmenin en temel saç ayaklarından birini sivil yapılanmalar oluşturmaktadır. Sivil yapılanmanın dünyanın yeniden dizayn edilmesindeki bu önemli rolü, bu çalışmada, sivil toplum konusuna eğilmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu gerekliliğin bir ürünü olan bu makalede, öncelikle, sivil toplum kavramı ve sivil toplum kuruluşları ile ilgili genel teorik çerçeveli izah yapılmaktadır. İkincisi, konu ile ilgili olarak, Türkiye’deki değerlendirmelere yer verilmiştir. Çalışmada, metot olarak, teorik analiz yöntemi kullanılmıştır. Materyal olarak dünyada ve Türkiye’de çıkarılmış kitap ve makaleler kullanılmıştır.

Makale, üç başlıkta ele alınmıştır. Birinci başlık sivil toplum kavramı; ikincisi sivil toplum kuruluşları; üçüncüsü ise Türkiye’de sivil toplum kuruluşları şeklinde düzenlenmiştir.

Bu noktada, çalışmanın birinci bölümü olan sivil toplum kavramına genel bir bakış yapılabilir.

1. Sivil Toplum Kavramı

Son dönemlerdeki popüler kavramlardan birisi olan sivil toplum, sosyolojide de ilgi odağı olmayı başarmıştır.

Sivil toplum, bireylerin kendi arzularıyla oluşturdukları ortak yaşam alanını ifade etmektedir (Çaha 2006).

“Sivil” sözcüğü, Latince "civis" kökünden türetilmiştir ve "yurttaş veya kenttaş" anlamına gelir. “Sivil toplum” ise, Fransızca’daki "société civile"den gelmektedir (Güneş 2004: 1). Bütün bu kullanımlarına dayalı olarak, sivil kelimesi, aslında, vatandaş ya da vatandaşlık kelimesi ile eş

anlamalı olmaktadır. Bir bakıma buradaki anlamıyla, sivil toplum, yurttaşlar toplumu olmaktadır (Ercan 2002: 75).

Esas olarak, sivil toplum nedir diye düşünüldüğünde, iki kriter söz konusu olmaktadır. Bunlardan birisi, devletin dışında olma; ikincisi ise, kendi içinde demokratik bir işleyişin olmasıdır (AB Uyum Süreci ve STK'lar 2004: 147).

Genel hatlarıyla, sivil yönetimin hâkim olduğu toplum olarak tanımlanabilen sivil toplum (Çaha 2006), bir başka ifade ile, birimi yurttaş olan toplum türü, yurttaşlık düzenidir (Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları 1998: 28).

Sivil toplum ile ilgili yaklaşımları üç gruba ayırmak mümkündür. Birincisi, Larry Diamon'a ait olan ve sivil toplumu devletten ayrı olarak vatandaşın kendi özgür iradesiyle tesis edilmiş bir düzen olarak izah eden bir görüştür. İkincisi, Ernest Gellner'in yaklaşımıdır. Bu, daha geniş bir alanı içerisinde barındıran bir anlayıştır. Bu teze göre, sivil toplum, aile ya da birey ile devlet arasında mevcut olan boşluğu dolduran bir yapı olma özelliğine sahiptir. Sivil toplum, bu görüşe göre, daha çok sendikalar, siyasal partiler, dinsel örgütlenmeler, baskı grupları ve dernekler gibi ara kurumlardan oluşan bir sistem olmaktadır. Üçüncü örnek ise, sol liberal kesimden John Keane'nin yaklaşımıdır. Buna göre, sivil toplum, üyelerinin oluşturduğu devlet dışı faaliyetlerle, devlet kurumları üzerinde baskı ve denetim uygulayarak kendi kimliklerini koruyan ve dönüştüren örgütlenmelerdir (Çulhaoğlu 2001: 32-33).

Sivil toplum gruplandırmasını Sarıbay da şu şekilde yapmıştır: Alman, Fransız ve İtalyan tipi sivil toplumlar. Alman tipini Hegel ve Marks'ın, Fransız tipini Tocqueville'nin, İtalyan tipini ise Gramsci'nin yaklaşımına dayandıran Sarıbay, sonuçta, yukarıdaki ayrıma benzer bir sivil toplum gruplarına atıfta bulunmaktadır (Sarıbay 2000: 109). Bu da, devlete dahil olan, devlete karşı olan ve birazcık devletin dışında birazcık içinde olan sivil toplum şeklinde olup üç türüdür.

Sivil topluma bu farklı bakış açıları, bir bakıma, gelenek haline dönüşmüştür. Başka bir ifadeyle, meselelere bakış açısına göre sivil toplumun tanımlanması ve faaliyet alanlarının belirlenmesi söz konusu olmuştur. marksisit-neo marksist, liberal-neo liberal ve muhafazakâr-neo muhafazakâr olup olmama ile bağlantılı olarak, sivil toplum, alacağı yeri belirlemiştir (Sarıbay 2000: 109-110).

Buraya kadar anlatılanlardan çıkarılan sonuca göre sivil toplum, devlet yönetiminin dışında vatandaşların gönüllü olarak oluşturduğu birlikliklerdir ("Partnership and collaboration with civil society" 1999: : 9). Ancak devlet ile iç içe olduğunu ve bizzat devletin kendisinin yönlendirildiğini göstermektedir.

dirdiği kurumlar olduğunu öne süren görüşlerin (Çulhaoğlu 2001) de var olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Sonuç olarak devlet yönlendirmeli olsun veya olmasın sivil toplum, toplumsal yapıyı etkileyen, dönüştüren, hareket ettiren ve ona ivme katan bir faktördür denilebilir.

Bu aşamada, sivil toplum kuruluşlarına (STK'lar) bakmak gerekmektedir.

2. Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kuruluşları, küreselleşme çağının politika oluşturan aktörlerinden biridir. Bu önemi, özellikle, toplumları yönlendirme konusunda önemli aktörlerden olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kadar önemli olan bu kuruluşlar için kavramsal ve tarihsel çerçeveli bir bakışla hazırlanmış çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışma da, bu çabanın bir ürünü olarak hazırlanmak istenmiştir.

Sivil yönetimi icra eden kurum ya da örgütlere sivil toplum kuruluşları, kısa ve moda söylenişi ile STK adı verilmektedir. (Sivil Toplum Kuruluşları 1998: 24-25). Türkçe'de STK olarak geçen söz konusu kavram, İngilizce non governmental organizations (NGOs)'daki anlamıyla katılım veya temsilen hükümete dâhil olmayan doğal ve yasal şahıslar tarafından yaratılan hükümet dışı örgütler şeklinde ifade edilmektedir ("Non governmental organization" 2009). Ancak, ABD'de STK, gönüllü kamu örgütleri (public voluntary organizations) şeklinde adlandırılmaktadır (Güneş 2004: 1).

Tarihsel olarak her toplumda devlet dışı organizasyonların çok eskilere dayanması gerçeğine rağmen, aslında İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya gerçekleri ile STK'ların gündeme geldiğini söylemek abartı olmayacaktır. Devletler ve toplumlar arasındaki anlaşmazlıkları çözecek uluslar arası kurum ve kuruluşların, yani BM çatısı altında oluşturulan alt birimlerin, tesis edilmesi çalışmaları ile devlet dışı organizasyonlar teriminin doğuşunun gerçekleştiğini ifade etmek mümkündür (Mostashari, 2005: 1).

Farklı toplumsal sorunlar üzerinde çalışan ve giderek toplumda yaygınlaşıp önem kazanan STK'lar (Keyman 2006) için, kavramsal bakımdan, sonuç olarak, şu ifadeler kullanılabilir: "Sivil toplum kuruluşunun (STK) tanımı, gönüllü üyeliğe dayalı ve topluma hizmete ve siyaseti etkilemeye yönelik resmi olmayan örgütlenmeler olarak sadeleştirilebilir. Bu siyasi etkinin boyutları ise, çok farklı olabilmekte; küresel, ulusüstü (AB), ulusal, bölgesel, yerel ve hatta yakın çevre düzeyi (mahalle sorunları, iş yeri konuları, apartman yönetimi v.s) şeklinde." (AB Uyum Süreci ve STK'lar 2004: 35-36).

Kavramsal olarak analizinden sonra STK'ların fonksiyonları ve biçimlerine bakmak gerekmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının tespit edilmiş işlevleri şu şekilde sıralanabilir (Güneş 2004: 2):

“1. Kamuoyu oluşturmak yolu ile, bireylerin taleplerinin dile getirilmesine yardımcı olmak,

2. Çoğulcu toplum yapısının oluşumunu sağlamak suretiyle piyasadaki metalaşmaya ve egemen piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olmak,

3. Kendi içlerinde oluşturdukları katılımcı ve çoğulcu bir kültürle beslenmiş ve aynı zamanda yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlamak,

4. Pilot projeler üretmek, bu projelere kaynak bulmak ya da bu projeleri uygulamaya geçirmek yoluyla eğitim, sosyal refah ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar alabilmek.”

Devlet dışı organizasyonlar ismiyle de anılan STK'ların fonksiyonlarından sonra çeşitlerine bakılacak olunursa; STK'lar yerel, ulusal ve bölgesel şeklinde üç tipte karşımıza çıkabilmektedir. Ayrıca, bulunduğu ülkeye göre de biçimlenebilecek olan STK'ların, hem geri kalmış “Güneyli” ülkelerde hem de zengin sanayileşmiş ”Kuzeyli” ülkelerde politika tayan edicileri, eylemcileri ve araştırmacıları arasındaki profili devamlı olarak gelişme kaydetmektedir (Lewis 2001: 1). Bir anlamda, geri kalmış ülkelerde ve ileri ülkelerde olmak üzere de iki çeşit STK bulunmaktadır.

STK'ların fonksiyon ve çeşitlerinden başka bir de aktivitelere bakmak gerekmektedir.

STK'ları adeta var eden faktörler aktivitelere aittir. Aktivitesi olmayan STK'nın taban bulması ve doğal olarak da yaşaması mümkün değildir. STK'ları yaşatan aktiviteleri; halk sağlığı ve eğitimi aktiviteleri, sağlık krizlerini ortaya çıkarma, ortak sosyal problemler, çevre olayları, ekonomik değişkenler, gelişme ve ilerleme çalışmaları, kadın sorunları şeklinde gruplandırılabilir. Bu gruplardan halk sağlığı ve eğitimi ile ilgili olarak doğum kontrolü ve cinsellik, genel hijyen, atıkları (evsel, tıbbi, sıvı vs.) elden çıkarma, su kullanımı, aşı, gençlik rehberliği eğitimleri gibi etkinlik çeşitleri olmaktadır. Sağlık krizlerini ortaya çıkarma ve çözme ile ilgili etkinlikler ise, HIV/AIDS eğitimi ve desteği, Hepatit B eğitimi ve madde bağımlılığından kurtarma biçiminde olmaktadır. Ortak sosyal problemler ile ilgili aktivitelere çocuk suçluluğu, evden kaçan kızlar, sokak çocukları, hayat kadınlarına yönelik faaliyetler söylenebilir.

Çevresel etkinlikler ile ilgili örnekler; kullanılabilir su ve enerji tüketimi eğitimi, dağları ve ormanları temiz tutma ve ağaçlandırma şeklimde gösterilebilir. Ekonomik aktiviteler; mikro teşebbüsler (Kobiler) ve makro borçlanmalar, bilgisayar, teknik eğitim, ihtiyaç tedarik etme hizmetleri, giyim ve tekstil gibi beceri eğitimleri üretim promosyon ve dağıtım, kooperatif oluşturma, finansal danışmanlık ve kariyer geliştirme ile iş araştırma yardımından ibaret olmaktadır. Toplumsal gelişme ve ilerleme ile ilgili aktiviteler; okul yapımı, altyapı inşası, kültürel merkez kurulması ve kültürel faaliyet gerçekleştirilmesi, tarım faaliyeti ve tarımsal uzman yardımından oluşmaktadır. Kadın sorunları ile ilgili yapılan işlere gelince; kadın ve çocuk hakları, hırpalanmış kadınlara yardım hizmetleri, cinsel istismara maruz kalmış kadınlar için grup terapileri, telefon bazlı acil yardım hatları, kadınlara yasal yardımlar ve okuryazarlık yardımları gibi olmaktadır (Mostashari 2005: 4-5).

Yukarıda sayılan aktiviteler ile sivil toplum kuruluşları, bir bakıma, pek çok sorunun çözümünde birinci elden ve yakından müdahaleyi sağlamaktadır. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, STK'lar, gelişmiş toplumlarda yaşanan siyasal, ve sosyal ilişki ve gelişmelerin kaçınılmaz sonucudurlar denilebilir. Bütün çağdaş dünya toplumlarında sivil toplum kuruluşları mevcuttur ve mevcudiyetinin ötesinde toplumsal hayattaki ağırlıklarını günden güne daha fazla hissettirmektedirler (Güneş 2004: 1). Bir başka ifadeyle, çağdaş toplum olmanın göstergelerinden biri olan STK'lar çok önemli kuruluşlardır. Genellikle, ileri düzeyde sanayileşmiş ve gelişmiş toplumlarda karşılaşılan bu oluşumlar, demokrasinin egemen olup olmaması ile doğrudan bağlantılıdır (Çetinkaya 2008: 8). Yani, demokrasi egemenliği arttıkça sivil inisiyatif grupları, kurum ve kuruluşlarının etkisi artmaktadır. Bu durumun sebebi, halk katılımının sağlanması ile her büyük işin üstesinden gelinebileceği gerçeğine dayanmaktadır.

Gelişmiş toplumlarda sivil örgütlenmenin daha etkin ve yaygın bir biçimde olmasının bir başka sebebi, sivil toplumun çoğunlukla şehirleşmenin olduğu, şehirli insanların, şehirli kimliklerin ortaya çıktığı ve serbest pazarın olduğu bir ortamda meydana geliyor olmasıdır. Bunun haricinde, toplumu oluşturan insanların birey olmayı başarıp başaramaması sivil inisiyatifin ortaya konulmasında etkili olabilmektedir (Keyman 2004b: 2-3). Batılı toplumlarda, bu birey olma süreci, eskiden var olan aristokrat sınıfa karşı verilmiş bir mücadelenin ürünü olarak sivil inisiyatif gruplarının faaliyetleri ile tamamlanmıştır. Buna karşılık, eski yapılarında aristokrat kesime sahip olmayan toplumlarda, bu sürecin devlet eliyle bir modernleşme projesi şeklinde başlatılabilme mecburiyeti vardır (Atar 1997: 99).

Sıkça dillendirilen gelişmiş toplum örgütlü toplumdur ifadesi, büyük oranda, güçlü sivil toplum kuruluşlarına sahip olup olmama ile izah

edilebilecek bir durumdur. Toplumların bugünün rekabetçi dünya toplumlarıyla tek başına devlet imkânları ve enerjisiyle baş etmesinin imkân-sızlığına bakıldığında, sivil yönetim güçlerinin ne kadar büyük bir önem kazandığını anlayabilmek daha kolay olabilmektedir.

STK'ların önemini anlamak için uluslar arası arenada karar aldırıp karar kaldırtan örneklerle bakmak yeterli olacaktır. Oluşturdukları kamuoyu vasıtasıyla etkileyecekleri geniş seçmen kitleleri gerçeğini hatırlattıkları siyasal hareketlere, siyasal ve ekonomik tercihlerinde rota belirletmek gibi önemli roller üstlenmektedirler. Öyle ki, çok taraflı yatırım anlaşmalarını sabote etmekten tutalım da, çevresel felaket haberlerine kadar pek çok konuda uluslar arası antlaşma ve uzlaşmalarda istedikleri sonucu alıracak kadar başat bir konum elde edebilmektedirler. Hatta bazen kamuoyunu bilinçli bir şekilde yanlıya yönlendirebilecek güce bile erişme imkânları olabilmektedir (Rugman 2000: 63-66).

Pek çok ülkede çağdaşlığın gereği olarak görülen STK'lar bizzat devlet tarafından fonlanarak kontrol altına alınmaktadır. Bunun yanı sıra, STK'lar toplumsal yapıyı güçlendiren bir kaldıraç olarak görüldüğü için, uygar toplumlarda, yapısına ve üyelerine müdahale etmemek şartıyla kurulmasını ve güçlendirilmesini temin etmek için yoğun çabalar sarf edildiği de bir vakıa niteliğindedir. Kamuoyu oluşturmak, baskı grubu haline gelmek, ülkelerce icra edilen politika tercihlerinde etkileyici rol üstlenmek vs. şeklinde çalışan sivil toplum örgütlerinin çalışma alanlarına örnek olarak dernekler, sosyal hareketler, vatandaşlık grupları, tüketici dernekleri, küçük üretici dernek ve kooperatifleri, kadın örgütleri, yerli halk örgütleri ve çeşitli başka kuruluşlar verilebilir (Lewis 2001: 45).

Özellikle, yoğun dış göçe maruz kalan toplum ve devletlerde dışarıdan akan kitlelerin devlet sistemine adaptasyonu ve toplumsal yapıya zarar vermeyecek şekilde dizayn edilmesi pek çok uygar toplumda kurdurulup desteklenen sivil örgütlü yapılanmalar marifetiyle sağlanmaktadır.

Bütün bunların ötesinde, STK'lar, vatandaşlık bilincinin gelişimine doğrudan katkı sağlayabilecek kuruluşlar olma özelliğine de sahiptir. Bu özelliğinden dolayı, bunlar, devletlerin önemle geliştirmesi, desteklemesi, katılımı özendirilmesi ve yasal altyapı oluşturması gereken yapılanmalardır (Aktan C.-Çoban 2005: 3).

Çağdaş dünyanın rekabetçi ortamında yaşamak durumunda olan ülkelerden biri olan Türkiye'nin sivil toplum kuruluşları ile ilgili durumunun izah edileceği son bölüme bu aşamada geçilebilir.

3. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları

STK’lar dünyada önem kazanırken Türkiye’nin bu gelişmelerden etkilenmemesi mümkün değildir. Bu sebeple Türkiye’de de STK’lar her geçen gün artan bir şekilde önem kazanmaktadır.

Türkiye’de sivil toplum, tarihsel çerçevede vakıf gibi bir geçmişe sahip olsa da, Batılı anlamda sivil toplum olgusu, henüz yeni sayılabilecek durumdadır (Çaha 2006).

Türkiye’de, STK ile ilgili olarak, devlet dışı ve gönüllü örgütlenme anlamında eski uygulamalar ve geleneklerin var oluşu doğaldır. Ancak bugünkü fonksiyonu ile Türkiye’de sivil toplum olgusu yeni ve az gelişmiştir (Mağa 2001: 8).

Eskiden güçlü bir şekilde var olan, ancak, zamanla yozlaşması engellenemeyen vakıf müesseseleri, aksini savunanlar olsa da (Gönenç 2001; Şeker 2004; Çaha 2000) aslında birer sivil örgüttür. Ancak zamanla kaynak probleminin had safhaya ulaşması ile kendini çağın şartlarına uyduramaması ile bugünkü Batılı anlamda STK’lar ile ilgisi olmayan bir yapı kazanmıştır. Zaten çağdaş yapıya sahip olmayıp var olan geleneğin de kaybolması ile, halkın çeşitli sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda aktif katılımlarını ortaya koyabilecekleri platformlara sahip olma imkânları da kalmamıştır. Bu anlamda, Türkiye’de kamunun aktif katılımıyla faaliyet gerçekleştirme krizi ortaya çıkmıştır ve bahsedilen bu kriz canlılığını sürdürmektedir.

Küreselleşme ile birlikte meydana gelen ya da güçlenen neo-liberal ideoloji, devletin pek çok alandaki işlevini STK’lara devreden bir anlayışa sahip olmaktadır. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik de dahil, pek çok alanda, devlet görevini STK’lara ya da piyasaya bırakmaktadır (Avrupa Birliği, Devlet ve STK’lar 2001: 15-16).

Türkiye’nin de neo-liberal düşünce akımından etkilendiği ve bu hareketin büyümesine kapıldığını söyleyebilmek mümkündür. Söz konusu düşünce, önce zihniyet değişimi yapabilmek için ve fikirlere hâkim olabilmek için çeşitli dernek, vakıf, birlik v.s. topluluk ve grup örgütlenmelerini oluşturmaktadır. Sivil örgütlenme, adı verilen bu yeni yönetim ve inisiyatif ele geçirme metodunun öncüleri “Liberal Düşünce Topluluğu (LDT)” adıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu topluluğun mensuplarının aşağıdaki ifadeleri çalışma şekillerini çok net bir biçimde ortaya koymaktadır:

“LDT’ndaki genel kanaat şudur: Fikir hareketleri siyasî hareketlerden çok daha önemlidir. Çünkü uzun vadede kazanan veya kaybeden fikirler olmaktadır. Dünya fikirlerin üzerinde dönmektedir. Eğer iktidara

hakim olmak istiyorsanız, önce fikir dünyasına hakim olmalısınız. Ondan sonra gerisi kendiliğinden gelecektir.” (Yayla 2006).

Neo-liberal anlayışlar, burada gösterilen amaç doğrultusunda, her faaliyet alanında, etkinliğini sürdürerek fikirlere hâkim olmaya çalışmaktadır.

Neo-liberal olsun veya olmasın Türkiye’de sivil inisiyatifi temsil eden hareketler çerçevesinde değerlendirilebilecek pek çok STK mevcuttur. Bunları aşağıdaki gibi gruplandırmak mümkündür (AB Uyum Süreci ve STK’lar 2004: 39):

“1. Ticaret birlikleri, 2. Sendikalar, 3. İşveren kuruluşları/profesyonel federasyonlar, 4. Hükümet dışı kuruluşlar (NGO) 5. Hizmet ve üretim birlikleri, 6. Yerel idarelerin birlikleri, 7. Politik ilgi grupları, 8. Dinsel ilgi grupları, 9. Diğer gruplar”

Yukarıdaki STK gruplarını temsilen pek çok dernek, vakıf ve birlik mevcuttur. Söz konusu STK’ların en etkili ve güçlüleri neo-liberal çerçevede değerlendirilebilecek iş adamları dernekleri (TUSİAD, MUSİAD v.s.), vakıflar (TESEV, TEMA Vakfı, TEV v.s.), birlikler (TOBB), sanayi ve ticaret odaları (İSO, İTO v.s.). Özellikle, AB süreci ile birlikte, neo-liberalist STK’ların çalışması yoğunlukla AB lehine kamuoyu oluşturma ve toplumun yönlendirilmesinden ibaret olmuştur.

Türkiye’de, 1980’li yıllardan itibaren tesis edilen sivil toplum kuruluşlarının en başta gelenleri çevreci gruplar (Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Doğal Hayatı Koruma Derneği, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, TEMA), kadın dernekleri (Seküler feminizm ve İslâmî kadın hareketi temsilcileri), Alevî grupları (Cem Vakfı, Pir Sultan Abdal Derneği, Hacı Bektaş Veli Dernek ve Vakıfları), Güneydoğu meselesine Kürt etnik talepleri çerçevesinde reçete sunan dernek ve kuruluşlar, insan hakları ile ilgili faaliyet gösteren dernekler (İnsan Hakları Derneği, Mazlum-Der v.s.), Liberal düşünce Topluluğu (Çaha 2003: 262-275). Bunlardan başka, sivil İslâmî gruplar çerçevesinde değerlendirilebilecek İslâmî cemaat dernek ve vakıfları bir başka grup sivil toplum örgütlerini temsil etmektedirler (Çaha 2003: 275-293). Ayrıca, Atatürkçü Düşünce Derneği, Ülkü Ocakları, Vatanseverler Güç Birliği, İstek Vakfı v.s. gibi yukarıdaki STK’lardan farklı hedef etrafında birleşen STK’lardan da bahsedilebilir.

Sivil toplum örgütleri, başka bir söyleyiş ile hem dünyanın kapitalist-empyralist metropollerinde hem de Türkiye’de burjuvazinin hizmetindedir (Maga, 2001: 15). Dünyada ve Türkiye’de faaliyetlerde belirleyici olan bu olmaktadır. Dünyanın gelişmiş toplumlarında, bu anlamda, halk kesimlerine STK’ların daha etkin ve yaygın bir şekilde inebilmesi mümkün olabilmektedir. Ancak, Türkiye’de STK’ların tabana inme ve

halka dahil olma sorunu olduğundan, doğal olarak, halkın geniş katılımını ve ilgisini çekme sorunları vardır (Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları 2003: 3).

Ali Yaşar Sarıbay'a göre, Türkiye'de sivil toplum anlayışı, Türk-Osmanlı anlayışındaki "Devlet" sözcüğünün en büyük saadet olduğu fikrinden bugünlerdeki kullanımına gelmiştir. Bireyselliğin kınanıp tek düzeliğin revaçta olduğu devletçilikten sivil toplumculuğa geçiş bu süreçte sağlanmıştır (Sarıbay 1998: 106).

STK'lar, küreselleşmenin önemli aktörlerinden birisi olduğundan küresel güçler tarafından çok ciddi bir şekilde kullanılan araçların başında gelmektedir. Küresel güçlerin, küreselleşmenin alanını genişletme çabalarında hedef ülke olarak gördükleri ülkelere, uyguladıkları psikolojik harekâta başarılı bir şekilde kullanılmışlardır. Sırp lider Miloseviç'in rejiminin yıkılması, Gürcistan-Ukrayna-Kırgızistan'daki kadife devrimler bunlara verilebilecek örneklerdir. Bu şekilde kullanılan psikolojik bir harekât, hem ahlâkî olarak değerlendirilmekte hem de uluslararası meşruiyet açısından olumlu karşılanabilmektedir. Büyük Batılı devletlerin çok uluslu şirketleri ve etkili oldukları uluslar üstü organizasyonları, hedef seçilen ülkede STK'lar oluşturmakta ya da mevcutları kendine göre geliştirebilmektedir. Bu STK'ların üyeleri, kamuoyu odakları ve medya mensupları harekâtı hazırlayan ülkede eğitilip; harekâtı demokrasi, insan hakları, sivil toplum, ekonomik gelişme konularında sloganlardan oluşan ve hemen her hedef ülkede tekrarlanan bir söylemle yürütmektedir (Aktan G, 2005: 1). Bu hususun Türkiye'nin hedef ülke olması ile ilgili en önemli örneği ise, AB'nin Kıbrıs, Güneydoğu ve Ermeni meselesi ile ilgili yaklaşımları ile bu yaklaşıma karşı millî direnç gösteren kitle ve grupları statükocu, antidemokratik ve neo-faşist olarak aşağılayıcı bir üslûpla eleştiren siyaset, medya, akademi grupları ve bu grupların tesis ettikleri STK'lar dikkat çekmektedir.

Ayrıca, Türkiye'deki çeşitli çevre olayları ile ilgili olarak tesis edilmiş olan STK'ların eleştirilebilecek yönleri bulunmaktadır. Türkiye'deki çevre örgütlerinin Türkiye'ye has çevre sorunlarının takdiminde ve bu sorunların çözüm taleplerinde sıkıntılı oldukları söylenebilir. Türkiye'de çevre ile ilgili olarak tesis edilmiş olan sivil yapılanmalar, ya politika oluşturmakta etkisiz kalabilmekte ya da ülke gerçeklerinden uzak çözüm talepleriyle dikkat çekmektedirler. Özellikle, Türkiye'nin artan enerji ihtiyacı talebi karşısında yürütmek durumunda oldukları politikalara karşı eylem oluştururken, Türkiye gerçeklerini doğru okumaktan uzak bir görüntü sergilemektedirler. Gökova Körfezi, Akkuyu Nükleer Santrali, Bergama Altın Madenleri gibi öne çıkan birkaç önemli örnek olay sivil örgütlenmelerin aleyhte tutum sergilerken ülke gerçeklerinden uzak görüntü sergilemeleri, bunu, bize daha doğru bir biçimde anlatabilmektedir

(Talas-Koc 2007: 2-3). Buradaki tutumun, Türkiye'nin enerji yoksunu olması ve bu yoksunluğunun devam ettirilmesinin Türkiye'ye kaybettirecekleri bağlamında düşünülmesinin daha gerçekçi bir politika olacağını söyleyebilmek mümkündür.

Türkiye'deki STK'lar sınıf dengesini yansıtan bir ölçüt gibi görülebilecek ve aralarında uçurum bulunan ikili bir yapıya sahiptir. Bir kısmı hem finansal ve hem de mantıksal bakımından ortalama Batılı STK'lar gibi iken sayıca yoğun olan başka bir kısmı ise hem finansal hem de mantıksal bakımdan Batılı örneklerinden çok uzaktır. Güçlü yapılı STK'ların sayısında ve kalitesindeki artış, gelişmişliğin de göstergesi olmaktadır. Kamuoyu oluşturmak, kendini ifade etmek; kısacası; muhatap kabul edilmek günümüz dünyasında büyük oranda fonlara bağlıdır. Fonları güçlü olanlar ise daha çok dış ilişkiler sistemi boyutuyla değerlendirilmesi gereken yapılanmalardır.

Sonuç

Küreselleşme ile birlikte, insanlığın gitgide daha fazla birbiriyle iç içe yaşaması ve kültürel açıdan yakınlaşması ile birlikte, toplumsal olarak daha örgütlü ve organize hale dönüşmüş kolektif yapılı bir toplum yapısı, dünyada, hâkim olmaya başlamıştır.

İnsanlar örgütlü ve organize bir şekilde ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal özellikli ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar. Bu anlamda, dernek, vakıf, menfaat birliği, baskı grubu, oda, inisiyatif grubu, güç birliği v.s. adıyla teşkilatlanmaktadırlar. Yalnız başına üstesinden gelinemeyecek pek çok sorun karşısında, birlikte-beraber hareket etme mecburiyeti söz konusu olmaktadır. Özellikle, son 10-15 yıllık bir süreç içerisinde, bu tür organizasyonlarla donatılmış toplumlara sivil toplum, ve organizasyonların kendisine de sivil toplum kuruluşları (STK) adı verilmektedir.

STK'lar küreselleşmenin hâkimiyeti ile çok daha fazla anlam ve önem kazanmaya başlamıştır. Hem küreselleşmeyi yaygınlaştırmaya çalışan sosyal, siyasal ve hukuki pek çok grup, hem de küreselleşme karşıtı gruplar, hareketlerini son dönemlerin modası olan STK'larla gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

Özellikle, Türkiye'nin AB'ye giriş sürecinin yaşanması ile birlikte, STK'lar çok daha fazla önem kazanmıştır. Küreselleşmenin ekonomik görüşü olan liberal düşüncenin yaygınlaşması konusunda çeşitli dernek, vakıf ve birliklere aktarılan kaynaklarla STK'lar güçlendirilmek çabasına girilmektedir. Bu paraleldeki STK'ların dışındakiler hem malî açıdan hem de düşünsel ve eylemsel aktiviteler bakımından çok geri durumdadırlar. Büyük oranda varlıkları ile yoklukları arasında bir fark yokmuş

gibi olan bu ikinci tür dernek, vakıf ve birlikler doğal olarak kamuoyu oluşturmaktan tutun hizmet üretme yeteneğine kadar pek çok ölçüt bakımından, Batılı STK zihniyetinden çok uzaktır. STK'lar arasındaki, bu uçurum, aslında, toplumdaki sınıfların dengesizliğinin de bir kanıtı olmaktadır. Çağdaş toplum örgütlü olmakla beraber aynı zamanda sınıf dengesi olan toplumdur.

Sonuç olarak, örgütlü ve sınıf dengesi olan bir Türkiye; gelişmiş, müreffeh ve ileri Türkiye'nin göstergesi olacaktır

KAYNAKÇA

- AB Uyum Süreci ve STK'lar (2004), *Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu XIV*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- AKTAN, Coşkun Can-ÇOBAN, Hilmi (2005), "Kamu Sektöründe İyi Yönetim İlkeleri" <http://www.canaktan.org/politika/kurum-devyonetimi/aktan-coban.pdf> (son erişim tarihi 17.05.2009).
- AKTAN Gündüz (2005), "Türkiye'de Yürümüyor" Radikal Gazetesi Web Sayfası <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=174485> (son erişim tarihi 10. 06. 2007).
- ATAR, Yavuz (1997), "Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi", *Yeni Türkiye Dergisi* Sivil Toplum Özel Sayısı, S. 18, Ankara, 1997, s. 98-105.
- Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar (2001), *Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu VII*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- CANBOLAT, İbrahim (2002), *Küreselleşen Dünya ve Türkiye*, Vipaş Yayınları, Bursa.
- ÇAHA, Ömer (2003), *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Gendaş A.Ş. Yayınları, İstanbul.
- ÇAHA, Ömer (2006), "Bir Kez Daha Sivil Toplum", <http://www.siviltoplum.com.tr> (son erişim tarihi 15.06.2006).
- ÇETİNKAYA, Kemal (2008), *1980 Sonrası Sivil Toplum, Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi*, T.C. İçişleri Bakanlığı, Ankara.
- ÇULHAOĞLU, Metin (2001), "Devlet, Sivil Toplum ve Demokratikleşme", *Sivil Toplum: Devletin Büyümesi*, YGS Yayınları, İstanbul, s. 19-65.
- DRUCKER, Peter (2000), *Yeni Gerçekler*, (çev. Birtane Karanakçı), , Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- ERCAN, Hülya (2002), "Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, S. 1, Mayıs 2002, Sivas, s. 69-79.
- GÖNENÇ, Aysenur Akpınar (2001), *Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi*, Alt Kitap, İstanbul.

- GÜNEŞ, İsmail (2004), “Sivil Toplum Kuruluşları”, *Son Baskı Sanal Dergi*, Yıl: 1, S. 5, <http://www.sonbaski.com/sayi7siviltoplum.htm> (son erişim tarihi 20.05.2008).
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1998), “Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset”, *Küreselleşme-Sivil Toplum ve İslâm*, (drl. E Fuat Keyman-A. Yaşar Sarıbay), Vadi Yayınları, Ankara, s. 111-135
- KARAARSLAN, Enis vd (2006), “Sivil Toplum ve İletişim İhtiyacı”, *Sivil Toplum Kuruluşları İletişim Platformu* <http://www.siviltoplum.org.tr> (son erişim tarihi 25.04.2006).
- KEYMAN, Fuat (2004a), “Sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve Türkiye” *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazuları no 4*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_4.pdf (son erişim tarihi 15.03.2005).
- KEYMAN, Fuat (2004b), “Türkiye’de ve Avrupa’da Sivil Toplum” *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazuları no 3*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_3.pdf (son erişim tarihi 15.03.2005).
- LEWIS, David (2001), *The Management of Non-Governmental Development Organizations An Introduction*, Routledge Taylor & Francis Group, UK.
- MAĞA, İlker (2001), “Sivil Toplum Devletin Büyümesidir”, *Sivil Toplum Devletin Büyümesi*, YGS Yayınları, İstanbul, s. 7-17.
- MOSTASHARİ, Ali (2005), “An Introduction to Non-Governmental Organizations (NGO) Management” *Iranian Studies Group*, <http://web.mit.edu/isg/NGOManagement.pdf> (son erişim tarihi 16. 05. 2009).
- “Non governmental organization” (2009), Wikipedia Free Encyclopedia Online Sözlük, http://en.wikipedia.org/wiki/Non-governmental_organization, (son erişim tarihi 16.05.2009).
- “Partnership and collaboration with civil society” (1999), UNAIDS and nongovernmental organizations, Geneva, Switzerland, United Nations Programme on HIV/AIDS, <http://www.unaids.org> (son erişim 16.05.2009)
- Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları (2003), *Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu XII*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- RUGMAN, Alan (2000), *Globalleşmenin Sonu*, (çev. Sedat Eroğlu), MediaCat Yayınları, Ankara.
- SARIBAY, Ali Yaşar (1998), “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, *Küreselleşme-Sivil Toplum ve İslâm*, Vadi Yayınları, Ankara, s. 447-461.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2000), *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ŞEKER, Aziz (2004), *Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri ve Marmara Depreminde Sosyal Hizmet Düşüncesine Bir Bakış*, Sosyal Hizmet Uzmanı Yayınları.
- TALAS, Mustafa-KOC, Mustafa (2007), “Neo Liberalism, State and Civil Society”, *International Conference on Environment: Survival and*

Sustainability, 19-24 February, Nicosia-Northern Cyprus Organized by Near East University, poster paper.

Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları (1998), *Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

YAYLA, Atilla (2006), “Bireyler, Toplum ve Vakıflar”, Liberal Düşünce Topluluğu <http://www.liberaldt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=274> (son erişim tarihi 30.04.2006).

WERKER, Eric ve Ahmed Faisal Z. (2007), “What Do Non-Governmental Organizations Do?”, *Journal of Economic Perspectives* <http://www.hbs.edu/research/pdf/08-041.pdf> (son erişim tarihi 16.05.2009).